

EDITORIAL

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

editorial do aktuálního čísla periodika *Psychologii pro praxi* je věnován vzpomínce na emeritního profesora Univerzity Karlovy Jaromíra Janouška, který nás opustil v říjnu minulého roku. Nejprve mi dovoluji připomenout jeho zajímavou a mimořádnou cestu životem a pak i to, jak on sám reflektoval spolupráci s významnými psychology, což jen potvrzuje to, co je o něm řečeno dále. Nepřestávám na něj myslet a s úctou vzpomínat, jak moudrý, laskavý a skromný člověk to byl, co všechno udělal nejen pro Katedru psychologie FF UK, ale i pro celou československou a později českou psychologii.

Prof. PhDr. Jaromír Janoušek, DrSc., emeritní profesor Univerzity Karlovy, přední český psycholog, významná osobnost s domácím i mezinárodním respektem, který se ve své vědecké i pedagogické práci zaměřil na obecnou a sociální psychologii. Jeho působení v těchto oborech vycházelo z širokých a hlubokých znalostí psychologických a filozofických otázek, ze spolupráce se světově uznávanými odborníky. Výjimečná erudice profesora Jaromíra Janouška se odrazila v tom nejlepším světle v obsahu vědecké i pedagogické činnosti a zároveň v jeho aktivitách organizačně institucionálních.

Jaromír Janoušek se narodil 19. 3. 1931 v Polici nad Metují. Rané dětství prožil v Choťboři, potom žil s rodiči a sestrou v Hradci Králové, kde absolvoval reálné gymnázium. Od roku 1950 studoval v Praze na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obory filozofie a psychologii a setkával se s významnými osobnostmi tehdejší české psychologie. Aspiranturu dokončil roku 1957 na Lomonosovově univerzitě v Moskvě, kde mu byl školitelem světově proslulý neurofyziolog A. R. Lurija.

Možná, že není všeobecně známo, že to byl právě Jaromír Janoušek, kdo se zasadil o zavedení předmětu sociální psychologie na vysokých školách pro studenty oboru psychologie. V tehdejší Československu se spolu s A. Jurovským zasloužil o prosazení sociální psychologie jako disciplíny důležité pro vysvětlení fungování lidské psychiky a poukázal na metodologickou nezbytnost zkoumat otázky sociální determinace psychiky.

Jeho pracovní aktivity byly spojeny s FF UK, s Pedagogickým ústavem J. A. Komenského ČSAV, spolupodílel se na založení Psychologického ústavu ČSAV. V letech 1981–1990 byl vedoucím katedry psychologie FF UK. Podařilo se mu spojit rozříštěné a odborně úzce zaměřené členy do jednoho funkčního celku. Vždy dbal o to, aby katedra vedle pedagogické činnosti byla zapojena do vědecko-výzkumných úkolů. Na všech pracovištích, která vedl, dokázal kolem sebe vytvořit tým, který řešil zásadní otázky sociální

psychologie (např. socializace, sociální motivace, společná činnost, skupinové řešení problémů).

Roku 1990 prof. Janoušek odjel na roční fellowship do USA, kde se ve Stanfordu stal členem výzkumného týmu prestižního Centra pro pokročilá studia v sociálních a behaviorálních vědách, které se soustřeďuje na přední světové myslitele.

Mezinárodního uznání profesor J. Janoušek dosáhl už za úsilí o propojení severoamerické, západoevropské a východoevropské sociální psychologie. V říjnu 1968 dokázal v Praze zorganizovat konferenci zástupců těchto částí světa. Toto odborné setkání bylo mocným stimulem pro rozvoj sociální psychologie v Československu. Roli prostředníka mezi východní a západní sociální psychologií J. Janoušek plnil následující dlouhá léta.

Odborně u profesora Janouška nejprve dominovala obecná psychologie poznávacích procesů. Později se stala těžištěm jeho práce sociální psychologie, avšak jeho celoživotním výzkumným tématem byla komunikace. V r. 1968 publikoval práci *Sociální komunikace*, jež je dosud chápána za přelomovou ve výkladu tohoto sociálně psychologického tématu. S kolektivem autorů připravil jednu z prvních původních učebnic sociální psychologie (1988) a vůbec první učebnici metod sociální psychologie u nás (1986). Jeho publikace *Psychologické základy verbální komunikace* (2015) je mimořádná svým širokým záběrem, interdisciplinárním přístupem i cílem osvětlit komplexně verbální komunikaci, ale též proniknout skrze ni k podstatě fungování lidské psychiky. Byla oceněna rektorem UK a setkala se s mimořádným ohlasem u nás i v zahraničí.

Studenti i spolupracovníci prof. J. Janouška se shodují v tom, že kromě vysoké odborné úrovně, která byla typická pro jeho práci, byla pro něho příznačná neutuchající ochota pomáhat – studentům, mladším kolegům i spolupracovníkům, s nimiž kdy přišel do styku. Přípomínky k odborné činnosti druhých byly vždy věcně, laskavě předkládané a stimuluje k další práci. Vychoval mnoho generací psychologů a ovlivnil zásadním způsobem vývoj psychologických disciplín nejen v ČR, na Slovensku, ale jeho význam přesahuje do světového kontextu.

Ostatně to je právě zřejmé ze vzpomínek profesora Janouška, z nichž některé si dovoluji vybrat. Pokud se chcete seznámit s celým textem, a stojí to za to, zalistujte v E-psychologii: Janoušek, J. (2012). O mých zahraničních učitelích a co jsem se od nich dověděl. *E-psychologie* [online], 6 (4), 42–49. ISSN 1802-8853. Dostupný z [www: http://e-psychologie.eu/pdf/janousek.pdf](http://e-psychologie.eu/pdf/janousek.pdf)

Nejprve pochopitelně vzpomíná na **A. R. Luriju** (1902–1977), na svého školitele a uznávaného psychologa a neuropsychologa v Rusku i v zahraničí. Zmiňuje, že se „Lurijovi podařilo asi nejvíce ze všech předních ruských psychologů v té době rozvíjet spolupráci se zahraničím, jak se Západní Evropou, tak se Spojenými státy americkými, a často i přátelské vztahy s představiteli psychologie v těch zemích... Velký význam mělo pro Lurijovu další práci setkání se L. S. Vygotským v roce 1924 a další spolupráce s ním až do úmrtí Vygotského v roce 1934. Lurija navštívil s Vygotským ke konci dvacátých let západoevropská pracoviště a zúčastnil se s ním mezinárodního psychologického kongresu v New Haven v USA... Mezinárodní ohlas získala Lurijova publikace *Povaha vnitřních konfliktů*, vydaná v roce 1931 rovněž ve Spojených státech. Jsou zde mimo jiné vloženy výzkumy motorické funkce jako projevu skryté individuální psychodynamiky. Výsledky těchto výzkumů jsou uznávány jako první východiska pro později v zahraničí zkonstruovaný detektor lži... Impulzem ze spolupráce s Vygotským bylo provedení Lurijova rozsáhlého výzkumu ve Střední Asii... Výsledky zůstaly v Lurijově archivu nepublikovány až do roku

1974. Často jsme spolu hovořili o možnostech jejich publikace. Byl to jeden z významných podnětů pro mou pozdější činnost v oblasti sociální psychologie. K publikaci došlo v roce 1974 pod názvem O historickém vývoji poznávacích procesů.“

Častým konzultantem J. Janouška v průběhu jeho aspirantury v Moskvě byl **A. N. Leont'jev** (1903–1979). Jejich kontakty byly nejspíše dosti intenzivní: „Leont'jevovy začátky systematické psychologické činnosti vycházejí ze spolupráce s Vygotským a Lurijou. Vygotským byli Lurija i Leont'jev silně ovlivněni... Leont'jev začínal jako klasický experimentátor, sám si také konstruoval laboratorní zařízení. V roce 1931 vyšla jeho monografie Vývoj paměti, ke které napsal předmluvu Vygotskij... Po válce byl jedním z nejvýznamnějších představitelů tehdejší sovětské psychologie. Jako rozený diplomat byl spolu s Lurijou iniciátorem a hlavním organizátorem Mezinárodního psychologického kongresu v Moskvě v roce 1966... Určitou závěrečnou bilanci představuje jeho kniha Činnost, vědomí, osobnost, která vyšla rusky v roce 1975 (český překlad v roce 1978, v USA také v roce 1978 pod názvem Activity, consciousness and personality).“

„**S. L. Rubiňštejn** (1889–1960) patřil k těm ruským psychologům, které jsem si velmi přál osobně poznat již před svou cestou do Moskvy. Nejprve to bylo dost obtížné. Účastnil jsem se jeho seminářů ve Filozofickém ústavu Akademie věd, kde vedl tehdy oddělení psychologie, a svými vystoupeními na seminářích jsem na sebe upozornil. Později byl oponentem mé kandidátské práce, přes svou rigoróznost ji posoudil příznivě a posílal mně po mém návratu domů své nové publikace. Měl jsem přátelské vztahy s jeho přímými moskevskými žáky... U Rubiňštejna jsem se poučil o hluboké souvislosti psychologie a filozofie. Dále jsem u něho v jeho vystoupeních našel potvrzení a konkretizaci svého odhadu velkého významu analýzy a syntézy pro dynamiku poznávacích procesů.“

S dalšími zahraničními učiteli měl J. Janoušek možnost bezprostředního pracovního styku spíše jen v krátkých obdobích. „Nejbližším věkově a územně byl **H. Hiebsch** (1922–1990), který se narodil v naší republice... Hans byl jedním z odvážných průkopníků sociální psychologie v tehdejších socialistických zemích. ... Poučil jsem se od něj o začátcích sociální psychologie v Německu v podobě Völkerpsychologie, zvláště u W. Wundta. Rovněž byl mým učitelem v některých otázkách sociálně psychologické metodologie.“

Západní sociální psychologii v celé šíři J. Janouškovi otevřel **H. Tajfel** (1919–1982). „Působil tehdy na University of Bristol, kde vedl oddělení experimentální psychologie... Dlouhodobější pobyt v Bristolu na jeho pozvání jsem tehdy bohužel nemohl realizovat, ale setkával jsem se s ním mnohokrát, protože jsme dlouhodobě spolupracovali. Nejprve v Praze, kam přijel v roce 1965 vyjednávat kontakty s naší sociální psychologií, dále v Moskvě v roce 1966 na Mezinárodním psychologickém kongresu a v roce 1967 ve Vídni, kde spoluorganizátorem prvního setkání East – West sociálních psychologů. Následovalo setkání v Praze v roce 1968, kde mně totiž kolegové pomohli zorganizovat první East-West sociálně psychologickou konferenci v tehdejších socialistických zemích... U Tajfela jsem se poučil o jeho zajímavých experimentech týkajících se vztahů jedince s vlastní skupinou a s jinými skupinami. Pro mne nová byla rovněž jeho teorie sociální identity a meziskupinových vztahů včetně kategorizace různých druhů skupin.“

Dále profesor J. Janoušek zmiňuje **L. Festingera** (1919–1989), který byl jedním z předních sociálních psychologů v celosvětovém měřítku. „Výsledkem spolupráce s Festingerem bylo především podstatné rozšíření mých sociálně psychologických znalostí a uvádění Festingerových výzkumů v mých publikacích. Dále to byla spolupráce na zmiňovaných vědeckoorganizačních aktivitách. Následující spolupráce v Transnational

Social Psychology Committee byla bohužel omezena většinou jen na korespondenci pro nemožnost vycestovat na příslušná jednání.“

H. Kelley (1921–2003) „*byl vynikající sociální psycholog s velkým smyslem pro pomoc mladým a pro spolupráci s kolegy. Za války pracoval v psychologické službě v armádním letectvu. Vybíjel zde výběrové testy a zkoumal výkon členů leteckých posádek... H. Kelley byl spolu s J. Thibautem autorem teorie vzájemné závislosti založené na sociální výměně. Sám významně přispěl k atribuční teorii a zejména rozpracoval původní vlivnou teorii blízkých vztahů... O teorii sociální výměny jsme dost diskutovali, zdálo se mně, že trochu opomíjí rozmanitost vzájemné závislosti.“*

O D. T. Campbellovi (1916–1996) J. Janoušek píše, že měl velmi široký vědecký záběh, zahrnující kromě psychologie také sociologii, antropologii, biologii a filozofii. „*Ve všech zvolených oblastech uplatnil své pronikavé tvůrčí myšlení. Do těchto oblastí patřila metodologie společenských věd, kde rozvinul nové metody v měření, experimentálních projektech a aplikovaném výzkumu. Dalšími oblastmi byla vývojová epistemologie, etnocentrismus a koncepce žádoucí společnosti. K rysům žádoucí společnosti patřily podle něho reformy podložené přesným experimentováním, ale také čestnost, sebekritičnost, nedogmatičnost, vědeckost, decentralizace, vnímavost vůči potřebám lidí. D. Campbell byl ve své době velmi ceněn, v roce 1975 byl například prezidentem Americké psychologické asociace. Bylo by velmi žádoucí, aby jeho průkopnickým idejím byla věnována pozornost i dnes.“*

Neutuchající zájem o poznatky a inspiraci po celou dobu vědecko-výzkumné, pedagogické i organizační činnosti v oblasti sociální a obecné psychologie byly pro J. Janouška příznačné a neobyčejně přínosné. Dokázal v odborné i lidské rovině efektivně reflektovat vše, co mu tito skvělí mužové psychologického poznání nabízeli a zároveň k tomu nemalou mírou přispět.

Nepochybuji o tom, že psychologie byla profesorovi J. Janouškovi způsobem poznávání světa i života, byla jeho největším koníčkem. Ale také vím a chci závěrem připomenout, jak pro něj bylo důležité rodinné zázemí, jak upřímně prožíval radosti i starosti svých nejbližších. Ocenit lze jeho *hluboce lidský přístup i vysoce odborný přínos – na jeho dílo budou odkazovat a jeho myšlenky citovat další generace psychologů.*

Praha, duben 2018
doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.
Předsedkyně redakční rady PpP